

ТЯСМИНСЬКИЙ КАНЬЙОН – УНІКАЛЬНИЙ ОБ'ЄКТ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Складність геологічної будови території України визначає різноманіття геологічних об'єктів, які в перспективі можуть стати пам'ятками природи. До таких об'єктів відносяться території, що мають неповторність, наукову цінність, відкритість об'єкта для спостережень і наукових досліджень, естетичну привабливість і пізнавальну значущість.

За визначенням Закону «Про природно-заповідний фонд України», пам'ятками природи оголошуються окремі унікальні природні утворення, що мають особливе природоохоронне, наукове, естетичне та пізнавальне значення. Територія чи окремий природний об'єкт, що мають особливу природоохоронну, наукову, пізнавальну, культурну, естетичну, господарську, оздоровчо-рекреаційну чи іншу цінність, є унікальними чи типовими для держави, оголошуються пам'ятками природи загальнодержавного значення. Територія чи окремий природний об'єкт, що мають велику цінність, є унікальними чи типовими для певного регіону, оголошуються пам'ятками природи місцевого значення.

Пам'ятка природи як категорія заповідних об'єктів застосовується в багатьох країнах, але часто, в різних країнах це поняття дещо відрізняється за змістом. На початку ХХ ст. велись дискусії про те, що саме потрібно вважати за пам'ятку природи – об'єкти живої чи неживої природи, окремі видатні витвори природи чи великі за площею природні ділянки, а чи й створені людиною елементи ландшафту [1].

За характером об'єкта пам'ятки природи поділяються на власне геологічні (стратиграфічні, геохронологічні, мінералого-петрографічні, палеонтологічні, тектонічні, історико-гірничо-промислові (або антропогенні)) та комплексні. До останніх варто зарахувати геолого-геоморфологічні (каньйони, гірські пасма), геолого-археологічні (печери, гори зі слідами поселень багатьох епох), геолого-історичні (скелі), геолого-ботанічні (кряжі, гірські масиви).

Залежно від походження і необхідного режиму охорони пам'ятки природи поділяються на комплексні (ділянки мальовничих місцевостей, еталонні ділянки недоторканої природи, локальні території, на яких серед антропогенно зміненого ландшафту збереглися рештки природних екосистем, природні ландшафти з унікальними формами рельєфу (гори, групи скель, ущелини, каньйони, групи печер, льодовикові цирки і долини, моренно-валунні гряди, гігантські полої тощо); ботанічні (місця зростання цінних, реліктових, ендемічних, рідкісних і зникаючих видів рослин, лісові масиви та ділянки лісу, особливо цінні за своїми характеристиками (породним складом, продуктивністю, генетичними якостями тощо), а також зразки видатних досягнень лісогосподарської науки і практики, окремі гаї, дерева-довгожителі та їх біогрупи, дерева, що мають історико-меморіальне

значення, дерева оригінальних форм, окремі екземпляри екзотів і реліктів, а також природні об'єкти штучного походження – стародавні алеї, парки, бульвари); зоологічні (місця мешкання цінних, реліктових, ендемічних, рідкісних і зникаючих видів тварин, в місцях гніздування птахів, колоніальних поселень тварин тощо); гідрологічні (природні об'єкти, що відіграють важливу роль у підтримці гідрологічного режиму певних територій та мають водоохоронне значення – витoki річок, водно-болотні комплекси, ділянки заплав невеликих річок, ділянки морського узбережжя, окремі водні об'єкти – озера, ставки, водоспади, природні гідромінеральні комплекси: термальні і мінеральні водні джерела, родовища лікувальних грязей); геологічні (геологічні відслонення, що мають особливу наукову цінність: опорні розрізи, виходи рідкісних мінералів, гірських порід і корисних копалин, геолого-географічні полігони, у тому числі класичні ділянки з особливо виразними слідами сейсмічних явищ, а також оголення розривних і складчастих порушень залягання гірських порід, останці, прояви карсту, печери, гроти, окремі мальовничі скелі, льодовикові валуни, визначні гори, еталонні ділянки родовищ корисних копалин, місцезнаходження рідкісних чи особливо цінних палеонтологічних об'єктів, а також геологічні об'єкти штучного походження, наприклад, старі кар'єри тощо [2].

Відповідно до мети оголошення, на території пам'яток природи забороняється будь-яка діяльність, що загрожує збереженню або призводить до деградації чи зміни їх первісного стану. За умови дотримання цих вимог пам'ятки природи можуть використовуватись у наукових (моніторинг стану навколишнього середовища, вивчення природних екосистем і їх компонентів), культурно-освітніх, оздоровчо-рекреаційних і естетичних цілях. Враховуючи велику різноманітність територій і об'єктів, що оголошуються пам'ятками природи, режими їх охорони та використання є надзвичайно різними. Припустимі види використання визначаються для кожної пам'ятки природи залежно від характеру й особливостей території чи об'єкту, їх стану, оточуючої території. Забезпечення дотримання встановленого режиму покладається на власників або користувачів земель та об'єктів, оголошених пам'ятками природи [4].

В сильно освоєних регіонах категорія пам'яток природи набуває виняткового значення для охорони малих за площею природних комплексів, що є необхідним для формування (або підтримання) екологічно збалансованої просторової структури ландшафту. Пам'ятка природи – переважаюча за кількістю об'єктів категорія ПЗФ України [5].

Станом на 01.03.2010 в Україні є 3203 пам'яток природи. Частка їх площі від ПЗФ – 0,8%. Біля 70% пам'яток природи загальнодержавного значення мають площі від 10 до 100 га, найчастіше – декілька десятків га. Близько 10% пам'яток природи – мають площу менше 1 га.

Досліджувана територія (Тясминський каньйон) має статус геологічної пам'ятки природи місцевого значення, яка на сьогодні є маловивченою і розташована у Південно-Придніпровській височинній області, що

знаходиться в південній частині лісостепової зони на межиріччі Дніпро – Південний Буг.

На відміну від інших каньйонів – Дністровського чи Кримського, він маловідомий. Завдяки цьому, природа Тясмина майже незаймана, має особливу флору та фауну.

Річка Тясмин права притока Дніпра, має довжину 164 км, протікає через Кіровоградську та Черкаську області. Бере початок в центральній частині дніпровської височини в Кіровоградській області. Далі протікає через Черкаську область і впадає в Кременчуцьке водосховище.

Річка помірно швидка та помірно стрімка, в середній течії Тясмин утворює вигин, який круто змінює напрям річки на 180°. В результаті витік Тясмину і його гирло знаходяться всього в 33 км один від одного. Ширина річкової долини коливається від одного до чотирьох кілометрів, в той час, як ширина самої річки сягає 20 м.

Тясминський каньйон знаходиться на околицях м. Кам'янки, а утворився в гранітах українського кристалічного щита, вік яких 2 млрд. років. Лівий обривистий берег має висоту 12 – 15 м і утворює скельні ландшафти порослі негустим лісом, а правий пологий – це типові степові ділянки.

Нами досліджено, що в межах каньйону б'є багато джерел і струмків з питною водою, які є хоч невеличкими, а все ж притоками Тясмину. Нараховано їх біля десятка.

Русло Тясминського каньйону робить декілька уступів з перепадом висот 1,0-1,5 м. Найбільший розміщений перед входом у каньйон, що перебуває на відстані 300 м нижче греблі колишньої цукроварні. Під час повеней у цьому місці утворюється невеликий водоспад, в якому води Тясмину зриваються вниз із метрової висоти на майже горизонтальні гранітні брили. У посушливі сезони вода з невеликою швидкістю оминає величезні валуни й брили граніту в руслі, утворюючи численні плеса й перекати.

Скелі каньйону невисокі (близько 30 м), але прямовисні й урвисті. Завдяки текстурним особливостям вони мають привабливий естетичний вигляд. Досить частими тут є східчасті в декілька поверхів схили або нависаючі скелі.

Симетричні ділянки схилів Тясминського каньйону часто змінюються асиметричними ділянками. Вони утворюються через обвали й відступи схилів від русла.

У нижній (за течією) частині каньйоноподібної ділянки долина Тясмину розширюється, попередній профіль її набуває трапецієподібної форми, висота схилів знижується, русло подекуди заростає лучною й чагарниковою рослинністю.

Тясминський каньйон – унікальний об'єкт наукових досліджень. Стрімкі, майже прямовисні скелі на лівому боці річки піднімаються вгору подекуди на 12-15 метрів. Скелі густо поросли молодим лісом з татарського та польового кленів, глоду та інших порід. Вік цих насаджень невеликий, однак вони мають важливе протиерозійне і наукове значення. Тут

зустрічаються рідкісні для території дослідження папороті – асплений волосовидний, асплений стінний, багатоніжка та цистоптерис ламкий [3].

Правий берег Тясмина представлений степовою рослинністю. На степових схилах переважають рослини, які раніше домінували в українських степах, а зараз, завдяки діяльності людей, в інших місцях майже не збереглися. Багато з цих рослин занесені до Червоної книги України.

Загалом Тясминський каньйон та його степові схили й ділянки степу є цінним в науковому відношенні об'єктом. Тясминський каньйон – цінна геологічна пам'ятка природи місцевого значення, зареєстрована в 1975 році. Сьогодні, з огляду на величезну кількість реліктових рослин, які тут зростають, і важливість їх збереження, ставиться питання про зміну статусу каньйону на пам'ятку державного значення.

Література:

1. Борейко В. Е. История заповедного дела в Украине. Киевский эколого-культурный центр. – К., 2002. – 272 с.
2. Грищенко Ю. М. Основи заповідної справи: Навч. посібник. – Рівне : РДТУ, 2000. – 239 с.
3. Ветров О. Тясминський каньйон. Кам'янський р-н, м. Кам'янка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://7chudes.ck.ua/index.php?pret=tjasmin_kanjon. – Назва з екрану
4. Заповідна справа в Україні: Навч. посібник. / За загальною редакцією М.Д. Гродзинського, М.П. Стеценка. – К., 2003. – 306 с.
5. Ковальчук А. А. Заповідна справа: науково-довідкове видання. Ужгород : Підприємство «Ліра», 2002. – 312 с.